

N. İLTER ERTUĞRUL

CUMHURİYET KURULURKEN
DEVLETÇİLİĞİN
AYAK İZLERİ

Cumhuriyetin iktisadi temelleri

telgrāfhane
yayınları

İÇİNDEKİLER

KİTABIN BASIMI ÜZERİNE KISA BİR NOT	13
ÖNSÖZ	17
TEŞEKKÜR	43
I. KISIM "BATI'YA MESAJ"	53
I. BÖLÜM: SAVLAR VE YÖNTEM ÜZERİNE.....	54
1- Savlar.....	54
2- Sosyal Bilimlerde İlk Kaynak, Bilimsel Etik ve Çalışmanın Yöntemi Üzerine	57
II. BÖLÜM: TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ: LOZAN'DAN ÖNCE Mİ SONRA MI?.....	63
1- Türkiye İktisat Kongresi Üzerine	63
2- Türkiye İktisat Kongresi'nin Kararlaştırılma Tarihi ya da Kongre, Lozan Konferansı Kesildiği İçin mi Toplandı?	67
3- Lozan Barış Konferansı'nın Süresi Hakkında Tarafların Beklentileri	69
4- Türkiye İktisat Kongresi'nin Toplanma Tarihi	70
5- Türkiye İktisat Kongresi'nin Toplanma Nedeni	71
6- İktisat Vekili Mahmut Esat'ın Kongre Ardından Liberalizm Değerlendirmesi.....	73

III. BÖLÜM “BATI’YA MESAJ”:

İZMİR’DEN Mİ LOZAN’DAN MI?75

- 1- Lozan’da Batı’ya Verilen Askerî Mesaj.....76
- 2- Mustafa Kemal’in İsmet Paşa ile Ankara’ya Dönmeden Görüşmek İstemesi 78
- 3- Ankara’nın Lozan’daki Tavrı: Batı’ya Verilen Siyasi Mesaj.....80
- 4- Kader Günü86
- 5- İzmir’de İktisat Kongresi Süreken, Ankara’da Lozan Değerlendirmesi87

IV. BÖLÜM: KAPİTÜLASYON.....89

- 1- Cumhuriyet’i Kuran Kuşak Açısından Kapitülasyon.....89
- Bir devlet ki.....94
- 2- “Öyle ise Doktor, Benim Burada Oturmaklığıma İmkân Yoktur.”101
- Borçlar.....103
- 3- Müttefikler’in (Emperyalizmin) Gözüyle Kapitülasyon104
- 5- Lozan’a Giden Heyete Kapitülasyonlar Hakkında Verilen Talimat109

V. BÖLÜM: “BURASINI ESİR ÜLKESİ YAPTIRMAYIZ”112

- 1- “Halkçılık Umdesine Dayanan,113
- Halk Fırkası Adıyla Maruf Bir Fırka”113
- 2- Mustafa Kemal’in Yabancı Basına Verdiği Demeçler.....114
- 3- Mustafa Kemal’in Yurt Gezisinde Yaptığı Konuşmalar.....116
- 5- “Yasalarımıza Uyum” Şartı.....126

VI. BÖLÜM KAPİTALİZM, SERBESTİ VE131

MÜDAHALECİLİK ÜZERİNE131

- Kapitalizmin Dönemleri131
- 1- 1900’ler ve 1920’ler: Kapitalizmin Finansal Genişleme Dönemi131
- 2- “Ekonomik Özgürlük” Dönemi.....134
- 3- İki Rakip Çizgi: “Serbestî” ile “Müdahale / Korumacılık”134
- 4- İttihat-Terakki’de Tek Bir İktisat Çizgisi mi Vardır?136
- 5- Devletçilik Nereden Gelir?140
- 6- “Görünen Köy”142

VII. BÖLÜM SERMAYE KİMDEN YANA?	146
“Das Türkeikapital versus Das Weltkapital”	146
1- Millî Türk Ticaret Birliği	146
2- Yabancı Sermayeye Bakış:	150
“Sosyalistler”in yabancı sermayeye bakışı	150
“Sermaye”nin yabancı sermayeye bakışı	151
3- Millî İktisadın ya da Sınıflar Arasındaki Birlikteliğin Kökenleri Üzerine	153
4- “Sermaye”nin Yabancı Sermaye Bildirisi	155

II. KISIM İKİ KÖYLÜ ÜLKESİNDE İKİ DEVRİM

“SONSUZA KADAR DOSTLUK”

YA DA BÜYÜK BİR HAKSIZLIK ÜZERİNE.....	167
---	------------

I. BÖLÜM DEVLETÇİLİK’TE SOVYET ETKİSİ ÜZERİNE

1- Sovyetler’de “Plan”ın Başlangıcı.....	170
2- Türkiye’de “Plan”ın Başlangıcı	171
3- Türk-Sovyet Yakınlığı ve Buna Dair Yorumlar Üzerine.....	172

II. BÖLÜM “SONSUZA KADAR DOSTLUK” YA DA

BÜYÜK BİR HAKSIZLIK ÜZERİNE.....

1- “Sistemin İçi”-“Sistemin Dışı”	174
2- 1921’e Kadar Sovyetler.....	175
3- 1921’den 1930’a Sovyetler: NEP	179
4- “Sistem”in İçi ve Dışı	182
Kulaklar ve Sovyetler.....	187
5- Sovyetler’de İki Dönem	192
6- İki “Köylü” Ülkesinde İki “Devrim” ve İki Devrime Uygulanan Ölçütler.....	193
7- “Batılılaşmak” ne demektir?	195
8- Türkiye ve Sovyetler’e Doğru Bakış.....	196

III. KISIM “BEKLENEN AKİBET” 199

I. BÖLÜM: DÜNYA KRİZİNDEN BAĞIMSIZ TÜRKİYE KRİZİ.....200

- 1- “Tuhaf ve Sürprizlerle Dolu Bir Yıl”.....201
- 2- Cumhuriyet’in Kendi Gümrük Oranlarını Belirleyebilmesinden
Önce ve Sonra Dış Ticaret.....204

II. BÖLÜM: GÜMRÜK SINIRLAMASININ SONUÇLARI213

- 1- Gümrük Sınırlamasının Sonuçları.....213
- 2- Gümrük Sınırlamasının Sona Ermesinin Sonuçları.....215
- 3- “En Öndekilerin En Önünde Gelen”:
Türkiye’nin Güney Amerika’dan Farkı.....217

IV. KISIM “KENDİLERİNİ BİR SERAP KARŞISINDA ALDATILMAYA TERK EDENLER” 219

I. BÖLÜM: “BEN BİR LIBERALİM”220

- 1- Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF).....223
- Serbest=liberal224
- Fethi Bey, bir “liberal”dir:.....226
- SCF, “liberal” bir partidir:226
- SCF, yabancı sermayeden yana bir partidir:227
- SCF, müdahaleye ve korumacılığa karşı bir partidir:228
- SCF, Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun iyi uygulanmadığından
şikâyetçi bir partidir:.....230
- 2- “Liberal” Muhalefete Karşı, “Devletçi” İktidar232

II. BÖLÜM “KENDİLERİNİ BİR SERAP KARŞISINDA

ALDATILMAYA TERK EDENLER”236

- 1- “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler”236
- 2- Devletçilik-Liberalizm238
- 3- Mustafa Kemal’e Göre Liberalizm Niçin Yanlıştır?241
- Rekabet üzerine bir ekonomik sistem kurulamaz:.....241

<i>Birey kişisel çıkarını, devlet ortak çıkarı korur:</i>	242
<i>Devletçilik nerelerden kaynaklanır?</i>	243
<i>Devletçilik, ulusal gelir dağılımında adalet, bireyin emeğinin karşılığını alması demektir:</i>	244
4- <i>Devletçilik-Demokrasi Karşılaştırması</i>	244
5- <i>"Sosyalizm mi? Aman efendim, maazallah."</i>	246

V. KISIM "BATI'YI BATI'YA KARŞI OYNAMAK" 251

I. BÖLÜM: KURTULUŞ SAVAŞI'NIN

ANTIEMPERYALİSTLİĞİNDEN KUŞKU DUYANLAR252

1- <i>Celalettin Arif Bey ve Ereğli Kömür İmtiyazı</i>	253
2- <i>Celalettin Arif Bey ve Mustafa Kemal</i>	256

II. BÖLÜM: CHESTER İMTİYAZI.....259

1- <i>Chester Projesi</i>	259
2- <i>Amiral Chester'ın Hiç Başlayamayan ama Hiç Bitmeyen Projesi</i>	260
3- <i>Sözleşmeler</i>	263
4- <i>Batı'nın Gözüyle Ankara</i>	269
5- <i>Batı versus Batı</i>	270
6- <i>İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in, Chester ve Yabancı Sermaye Hakkında Demeçleri</i>	271
7- <i>"Ankara'da bir Amerikalı"</i>	275
8- <i>"Burada Derinden Bir Şeyler Oluyor"</i>	280
9- <i>Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Dünya ve ABD</i>	283
10- <i>Sovyet Yorumu</i>	288
11- <i>Régie générale</i>	289
12- <i>Turkish Petroleum Company (TPC)</i>	294
13- <i>Chester versus Régie générale, Chester versus TPC</i>	298
7 Temmuz	302
8 Temmuz	302
9 Temmuz	304

10 Temmuz	304
11 Temmuz	305
12 Temmuz	306
13 Temmuz	309
16 Temmuz	310
<i>Chester versus Régie générale I</i>	310
<i>Chester versus TPC I</i>	319
<i>Chester versus Régie Générale II</i>	320
<i>Chester versus TPC II</i>	323
17 Temmuz	326
18 Temmuz	328

III. BÖLÜM: “TÜRK’ÜN PARAYLA İMTİHANI”332

1- Türk’ün Parayla İmtihanı	332
2- Osmanlı Bankası.....	334
3- Lozan Konferansı’nda Osmanlı Bankası	336
4- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	339
5- Kibrit İmtiyazı	342

IV. BÖLÜM: “DEMİRYOLLARININ SATIN ALINMASININ YABANCI SERMAYEYİ ELİMİNE ETMEK GİBİ SİYASAL İÇERİĞİ AĞIR BASAN BİR TUTUM OLUP OLMADIĞI” KONUSUNDA KUŞKU DUYANLAR344

V. BÖLÜM: SOVYETLER’DE İMTİYAZ353

SONUÇ 357

1- Kapitalizmin Farklı Dönemlerini Aynı Ölçütlerle Değerlendirmek.....	357
2- Devletçilik Nedir?	359
<i>Devletçilik = Demiryolları + Sanayileşme</i>	364
Son Söz Yerine.....	364

EKLER	367
<i>EK-1: Mustafa Kemal'in Türkiye (İzmir) İktisat Kongresini Açış Nutku</i>	368
<i>EK-2: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Başdelegesi İsmet Paşa'nın Lozan'da 6 Ocak 1923 tarihli oturumda okuduğu bildiri</i>	381
<i>EK-3: Başvekil İsmet Paşa'nın Sivas Demiryollarının Açılışında Yaptığı Konuşma</i>	389
<i>EK-4: Başvekil İsmet: Fırkamızın Devletçilik Vasfı"</i>	403
KAYNAKÇA	407
DİZİN	418

Bilsay Kuruç ve Korkut Boratav'a...

*“Âdeti hubların cevr ü cefadır amma
Bana itdüklerini kimselere itmedüler.”*

Necâtî

KİTABIN BASIMI ÜZERİNE KISA BİR NOT

Bilsay KURUÇ

İlter, kitabını üç yıl kadar önce tamamlamıştı. Ancak basım işi gecikti. Kitabın basılabilmesi için yaynevlerinin ya ciddi bir birikimin ürünü olan bu eserin önemini kavrayabilmeleri, ya da maddi sınırlamalarını aşabilmeleri gerekiyordu. Zaman geçti. Sonunda, *Telgrafhane*, esere sahip çıkmayı bilen ve olanaksızlıklarını aşmayı göze alan, işi başaran doğru adres oldu. Ancak kitabı basıma girerken, İlter aramızdan ayrılıyordu. Şunu bilmeliyiz: Yazdığı eseri kendi de beğenmişti. Kitabı okurken, niçin beğendiğini daha iyi anlayacağız.

Esere üç yıl önce yazılmış olandan sonra yeni bir Önsöz yazmak gerekmiyor. Sadece İlter’le görüşmelerimize dayanarak birkaç noktayı vurgulamak doğru olur. Bunların başında İlter’in çerçevesinde “*devletçiliğin ne olmadığı*” geliyor. Özetleyelim...

Birincisi, ‘Büyük Savaş’ (I. Dünya Savaşı) her ülkede bir ölüm - kalım ortamı yaratarak, *devletin* merkezi gücünü artırmıştır ve ekonomide, kaynakların kullanımında yeni düzenlemeleri zorunlu kılmıştır.

Savaş koşullarıyla takviye edilen düzenlemeler, Osmanlı Devletinde de bir ‘İttihat Terakki Devletçiliği’ni güçlendirmiştir. Ancak, o ‘devletçilik’ bilimsel düşüncelerin ve geleceğe yönelmiş tasarımların ürünü olan bir temelden ve onun evriminden çok, savaş koşullarının zorladığı özel ve pratik bir toparlanmanın ürünü olmuştur. Kaldı ki, aynı dönemde, aynı savaş koşulları altında doğan kıtlıklar ve hızlanan enflasyon bir özel sermaye birikiminin

(bir 'ilkel birikim'in!) de zeminini yaratmıştır. Halkın geliri ve varlıkları, bu senaryo çerçevesinde yeni zengin katmanlarına (İttihat Terakki'nin 'yüksek hoşgörüsü' ile) aktarılmıştır. Söz konusu birikimin özünde bu kaynak aktarımı vardır. Sonuç, devletçilikten beklenecek toplumsal (ya da halkçı) yararın tam zıddıdır. Kısacası, Osmanlı'nın son nefesindeki bu gelişme, İltter'in devletçilik tezi ile bağdaşmıyor. Cumhuriyetin devletçiliği başka bir şeydir.

İkincisi, Cumhuriyet devletçiliğinin 1929 buhranı ile açıklanmasıdır. Biliyoruz, 1929'dan itibaren kapitalizmin sürüklendiği ve çıkamadığı 'Büyük Buhran' üzerine, *hemen her devlet* ekonomisini güvenceye almak için bir dizi önleme başvurmuştur. Kendini *devletin merkezi gücü* ile 'korumaya' almıştır. Burada, kapitalizmin yaygınlaşan buhranı ile iç içe ortaya çıkan *büyük fiyat düşüşleri* (yani, savaş enflasyonunun tersi!) karşısında ana mesele *mevcut yerli üretimi korumak* olmuştur. Türkiye gibi ülkelerde o tarihte mevcut yerli üretim iktisat dilinde 'çocuk sanayi' diye adlandırılır. Bunları devletin dışa karşı koruyucu önlemleri ile yaşatmaya ve olabildiğince geliştirmeye devam etme çabası da 'devletçilik' gibi algılanabilir. Cumhuriyetin, ülkedeki 'çocuk sanayileri' korumaya yönelmesi (özellikle buhran koşullarında) doğaldır. Ancak, sadece bu koruma Türkiye'nin devletçiliğini, onun tasarlanmasının ve geliştirilmesini açıklayabilmek için yeterli değildir. Evet, 1929'un ve devamının zor dünya koşulları Türkiye'de devletçiliğin berraklık kazanmasını bir bakıma kolaylaştırmıştır. Ama, o kadar!

Üçüncüsü, Cumhuriyetin devletçiliği, ekonomik maliyetler dikkate alınmaksızın, adeta kaynak kullanımını çarpıtma pahasına ve ille (günümüzde bazı siyaset bilimci ve tarihçilerin benimsediği iddialarla) bir *merkezi kontrol sistemi* kurmak için devletçe girilen bir 'proje' de olmamıştır. Ne başlangıçtaki niyet, ne de zaman içinde oluşan yapı ve işleyiş böyle bir 'proje' ye yönelmiştir. 'Devletçilik ne değildir' in tartışılması uzatılabilir. Buna gerek yok...

İltter'in çalışması şunu gösteriyor: Cumhuriyet, 20. yüzyılda var olabilmek için *bir yeni başlangıçtır*. 'Büyük Savaş'ın yaşattığı 'kıyamet' ile dünyada eski zamanların, köhnemiş yapılarıyla son bulduğunu ve tarihin getirdiği o noktada *yeni* bir bilinçlenme ile *yeni* bir dönem açabilmenin *o anda* müstesna bir önem kazandığını milli mücadeleyi yürüten kadrolar saptamışlardı. Bu mücadele, *kapitülasyonsuz* bir ülke kurma aşamasına (Lozan'a) ve oradan

Cumhuriyete erişen bir bütünlük taşıyacaktı. Ekonomi, bu bütünlüğü güvenceye alacak temel kolonların başında geliyordu ve bizim köylüler ülkesinde geri kalmışlığın kalın kabuğunu kırarak 20. yüzyılın dünyasında var olabilmemiz ancak 'devletçi bir akılla' mümkündü. Buna, başından itibaren böyle bakılmıştır.

Mesele, Osmanlı'nın 'yok oluşu'ndan bir kurtuluş reçetesi türetmek değil, çağın uygarlık kavramları ve ölçütleri üzerinden yepyeni bir temel inşa ederek var olabilme hamlesiydi. Bunu yapabilmektir. Bu bakımdan, Milli Mücadeleden başlayan anlayış ve arayış bir *bütünlüğe* sahipti. Devletçiliğin bu bütünlük içinde başlangıçtan itibaren kilit bir değer, bir yeni 'öz' olarak kabul edildiği, İlt'er'in ana çizgisidir.

Dünya kapitalizminin, Milli Mücadeleden başlayan çizgiyi gördüğü halde görmezlikten gelerek yeni Türkiye için bir 'liberal' (ve kapitülasyonlu!) modeli Cumhuriyetten sonra da bize 'satma' arzusundan vazgeçmemesi doğaldı. Ancak, Cumhuriyet yönetimi buna hiç 'alıcı' değildi ve 'liberal' olmadı.

Kısacası, İlt'er'in meseleye bir bütünlük içinde yaklaşımı, Cumhuriyetçilerin bütünlüğe sahip bakışının da hakkını vererek, onların tasarımını doğru kavramasıyla zenginleşti. Bu, kendisine, devletçiliği, dünya kapitalizminin iniş çıkışlarına ayarlanmaktan ibaret bir konjonktürel iktisat politikasının dar sınırları içine hapsedilemeyecek nitelikte değerlendirmeyi yapma olanağı kazandırdı. Böylece, Cumhuriyetin bu topluma ciddi bir kalite atılımı getirecek devrimci boyutunu, devletçilik tartışmasının merkezine yerleştirdi. Bizler, İlt'er'in bu yaklaşımıyla, devletçiliği iktisat politikası boyutuyla ele aldığımız zaman, tarihin önemini ve ağırlığını doğru tartarak analizimize yeni kapılar açma şansına kavuşuyoruz.

Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri, Telgrafhane'nin özveriyle çalışan, İlt'er'i ve eserini ölümsüzleştirmek için seferber olan emekçileri sayesinde elimize ulaşıyor. Işık KANSU'nun dostluğu, kadirbilirliği ve çalışma arkadaşlarına önderliği kitabın basılmasında birinci sıradadır. Taylan ÖZBAY, bu hacimli eserin yükünü İlt'er'in dünyasına girerek ve titizliği çalışma arkadaşlarıyla paylaşarak taşıdı. Katkısı ve katkıları için hepsine şükran borçluyuz...

Kendisi belirtmeme taraftar olmasa da İlder'in en yakın dostu, yol arkadaşı *Serdar ŞAHİNKAYA* metni son kez ve İlder'in gözüyle okuyup düzeltmeler yaptı ve eklere ilavelerde bulundu; görsel malzemeler yerleştirerek son noktayı koydu. Daha sonra, yine İlder ile çok şeyi paylaşmış yakın arkadaşı *Recep BOZTEMUR*, bu metin üzerinden bir tarama daha yaptı. Şahinkaya ve Boztemur bu müstesna göz nuru ile İlder'i bir kez daha kucaklıyorlar. Bunu bilmeliyiz...

İlder bu çalışmayı, öğretmenlik - öğrencilik bağı ile ama bunu da aşan pek özel bir dostlukla *Korkut BORATAV*'a ve bana ithaf etmişti. İkimiz de, teşekkürlerimizi kalbimizde saklayacağız. Ancak belirtmeliyim ki, entelektüel kapasitesini gündüz ve gece (geceler İlder için ayrı bir yaratıcılık zamanıydı) besleyerek yaptığı bu çalışmayı başta *Duru* ve *Dilek* ve de *Anıl* olmak üzere ailesine müstesna bir armağan olarak hazırlamıştı. Bunu hepimiz biliyoruz...

ÖNSÖZ

Bilsay KURUÇ

ERTUĞRUL'un kitabının başlığı *Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri*. Başlıkta alçak gönüllülük var. Okuyucu şunu görecektir: Bu, iddialı bir eserdir. Ve yazar, iddialı olmakta haklıdır.

Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri ciddi şeyler söylüyor: Sadece Türkiye'de devletçiliğin tarihçesi ile sınırlanmış bir araştırma yapmakla kalmıyor, özellikle 1920'leri iyi bilmek, doğru kavramak zorunda olduğumuzu yüksek sesle söylüyor. Uyarıyor: 1920'lerin, Cumhuriyet'in başlangıç noktasının temel bilgilerini irdelemeliyiz. Bugünler hakkında sağlam ve yön gösterebilen bir düşünce yapısına sahip olmanın anahtarları oralarda var, diyor. Doğru noktalara isabetle bakmalıyız ve gördüklerimizi doğru terazilerde tartmalıyız. Bugün ve yarın için düşünce ufkumuzu tazeleyebilme şansımızı artırmalıyız.

Bu, ciddi bir tekliftir. ERTUĞRUL'un eserini okudukça, sayfalarda ilerledikçe, bu teklifin yoğunlaştığını hissediyorsunuz. Kitabın içeriği kendi kendini besliyor ve zenginleşen bir enerji kazanıyor.

İlter ERTUĞRUL'un, geniş ve derin diyeceğimiz bir bakışı var. Ayrıntılara girme cesareti derinliği besliyor. Genişliği, 1920'leri olabildiğince kapsayan **üç mercekle** çalışması yaratmaktadır.

ERTUĞRUL, üç mercekten birincisiyle **dünya kapitalizmine** bakmaktadır. Dünya kapitalizmi, 20. yüzyıl perdesini 1919'da (**Versailles** ile) açar. 1914'te, "Büyük Savaş" başlarken, dünya kapitalizminin **büyük sorusu**, 20. yüzyılın "kimin kapitalizmi" olacağı idi ("Kimin?", çünkü kapitalizm, hiye-

rarşik bir sistemdir.). Yeni yüzyıla, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri olduğu gibi İngiltere'nin Anglosakson kapitalizmi mi damgasını vuracaktır, yoksa Kıta Avrupası'na egemen olmak üzere güçlenen bir Almanya'nın kapitalizmi mi?¹

Dünya kapitalizmi, bu temel sorunun çözümüne göre şekillenme noktasına gelmiştir. Tüm ekonomik, siyasal ilişkilere, bu çözüm damgayı vuracaktır. “Büyük Savaş”ın 1918 yılı sonunda getirdiği “çözüm” **Anglosakson**’dur. Ancak, “Anglosakson çözümü” artık iki ayaklıdır: İngiliz ve Amerikan ayakları. Alman kapitalizmine, neyi, ne kadar yapabileceğini (1919’dan itibaren) onlar söyleyeceklerdir. Dünya kapitalizminin 1919’da 20. yüzyıl için açılan perdesi, 1931’e kadar açık kalır ve bu perdede sergilenen ekonomik ve siyasal “oyunlar”, 1920’lerin hemen tüm ilişkilerini, gelişmelerini etkiler. Daha ötesini de etkileyecek birçok şeyin tohumları ya da filizleri burada bulunabilir. Kapitalizmin 1919’da başlayan bu **özel** dönemini iyi bilmek ve hep dikkate almak gerekir. *Cumhuriyet Kurulurken Devletçiliğin Ayak İzleri*’nde önce bunu hissediyoruz.

1 1914’ün 28 Temmuz’unda, Avusturya, Almanya’nın “ağabeyliği”nden aldığı destek ile Sırbistan’a savaş ilan etti (28 Haziran’da Avusturya tahtının vârisi Arşidük Franz Ferdinand, Saraybosna’da, resmî gezide, eşiyile birlikte suikasta uğramıştı: “Büyük Savaş”ın başlangıcının başlangıcı bu oldu.). 3 Ağustos’ta da Almanya, Fransa’ya savaş ilan ederek “Büyük Savaş”ı resmen başlattı; Belçika’nın 1839’dan beri İngiltere’nin güvencesi altındaki tarafsızlığını umursamayarak oradan yürüdü ve kısa sürede Paris’in varoşlarına dayandı. Fransa’nın “Peki, barış yapalım!” demek zorunda kalacağı inancı ile Almanya Şansölyesi (Başbakanı) Bethmann HOLLWEG, eylül ayı başında bir “barış muhtırası” hazırladı. Muhtıranın elbette koşulları vardı. Almanya’nın Avrupa kapitalizmi (yani kendi yönetiminde işleyecek düzen) için büyük projelerini ortaya koyuyordu. Kısacası dayatıyordu: Lüksemburg, bir Alman Devleti olacaktı. Belçika Devleti’nin kıyı şeridi tümüyle ve Dover Boğazı’nı kontrol edecek biçimde Almanya’nın denetimine verilecekti. Bu gibi arazi transferlerinin ötesinde, muhtırada asıl önemli olan, “yeni Avrupa”nın ekonomik tasarımı idi: Almanya’nın yönetiminde bir **Avrupa Ekonomik Birliği** (*European Economic Association, EEA*) kurulacaktı. Bunun tarife rejiminde, Alman ürünlerinin Avrupa pazarlarına girişi serbest olacaktı. Birliğin ilk üyeleri Fransa, Belçika, Hollanda, Danimarka, Avusturya-Macaristan ve Polonya oluyor, İtalya, İsveç ve Norveç’e de kapı açık tutuluyordu. Alman Şansölyesi, birliğin ekonomik hedefini *açık sözlülükle* “**Mittleuropa**”nın (Orta Avrupa), Almanya’nın ekonomik egemenliği altında olması” diye açıklıyordu. Bu Avrupa Ekonomik Birliği modelinde İngiltere’ye yer yoktu. İngiltere’nin bu “barış”a katkısı, Almanya’nın Afrika’da yaratacağı bir sömürge imparatorluğu için (oradaki Fransız sömürgelerine, Belçika Kongosu ve Katanga’ya ek olarak) arazi sağlamaktı! Bütün bunların gerekçesini, bir yıl sonra, 1915’te Alman liberalliğinin babası Friedrich NAUMANN, **Mittleuropa** tezi ile ortaya koyacaktı: Yeryüzü, üç süper devletin kontrolünde idi: İngiliz İmparatorluğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Rus İmparatorluğu. Süper devlet olabilmek için Almanya, Orta Avrupa’da egemen olmalıydı! İlk adım, NAUMANN’a göre, Avusturya-Macaristan ile ekonomik birlikti; bunu Batı ve Doğu Avrupa ekonomilerinin “birliğe” katılması izlemeliydi.

Bugünkü Avrupa Birliği bilgilerine sahip araştırmacılar için, yukarıdakileri tamamlayacak ilginç ek bilgiler, 1940 yılındadır. Araştırmacılar, 1940 Haziranı’nda Hitler’in orduları Paris’i (ve fiilen Fransa’yı) aldıktan kısa süre sonra Alman Ekonomi Bakanı Walter FUNK’un Avrupa ve dünya için açıkladığı “yeni ekonomik düzen”e bakabilirler. Orada, 1914’te niyeti gerçekleştirilmeyen Alman kapitalizminin, **Lebensraum** (yaşam alanı) gerekçesiyle nasıl bir tasarıma ve bunun sürekliliğine sahip bulunduğunu izleyebilirler. Bethmann HOLLWEG’in muhtırası için bk. Brian W. BLOUET, *Geopolitics and Globalization in the Twentieth Century*, London: Reaktion Books, 2001, özellikle s. 37 vd.